

ROZDZIAŁ I PODSTAWOWE KONCEPCJE PRAWA

ROZDZIAŁ II WIELOZNACZNOŚĆ TERMINU "PRAWO"

ROZDZIAŁ IV PRAWO A INNE REGULATORY ZACHOWAŃ

1. Prawo i wartości

Jedni uznają **wartość** za (dobro piękno, sprawiedliwość, prawdę) za byty obiektywne istniejące samoistnie lub z woli Boga. Wartość tak jak inne byty istniejące, mogą być przedmiotem poznania ludzkiego (kognitywizm – wartość jako byt istniejący).

2. Wielość systemów normatywnych

Wartości w społeczeństwie kształtują nie tylko treść, formę i granice prawa. Prawo jest jedynym wykorzystywanym regulatorem zachowań ludzkich.

- **normatywny** (określa jakich zachowań powinniśmy unikać, a jakie podejmować)
- **nienormatywny** (mogą skutecznie mobilizować do działania, tradycje, mity, przesady)

3. Normy moralne i obyczajowe

- **normy moralne** (odnoszą się do tych zachowań człowieka i do tych intencji i postaw, które są oceniane z punktu widzenia szeroko rozumianej idei dobra), cechy:
  - przedmiot regulacji – odnoszą się do zachowań człowieka, lecz także jego pobudek i intencji, przeżyć emocjonalnych itp.,
  - sposób regulacji – domaga się od człowieka dążenia do doskonałości (maksymalistyczny), koncentruje się na spełnianiu określonych podstawowych obowiązków wobec siebie.
- **normy obyczajowe** (odwołują się przede wszystkim do pewnej konwencji społecznej i dotyczą zachowań ujmowania w kategoriach „jest-nie jest przyjęte”, „wypada-nie wypada czynić” w danych okolicznościach, w danym środowisku itp.)

Geneza norm:

- normy heteronomiczne (nakaz jakiegoś zewnętrznego autorytetu)
- normy autonomiczne (nakazu sumienia rozumu w przekonaniu słuszności)

4. Związki treściowe

- **związki treściowe**: zakresy zachowań regulowanych przez prawo i moralność krzyżują się; niektóre zachowania regulowane są zarówno przez normy prawne jak i moralne (regulacja może być zbieżna lub rozbieżna), inne tylko przez jeden rodzaj norm; wg innego ujęcia nie istnieją zachowania regulowane prawnie i jednocześnie obojętne moralnie, prawo stanowi swoiste minimum moralności,
- **związki funkcjonalne**: prawo i moralność oddziałują na siebie, wzajemnie się wspierają lub osłabiają; w fazie tworzenia prawa wartości motywują prawodawcę, są jego celem; tzw. klauzule generalne czynią prawo bliższym społecznemu poczuciu sprawiedliwości, moralności, bardziej elastycznym; w procesie stosowania prawa i jego interpretacji często sięga się do norm moralnych i obyczajowych; zbieżna regulacja norm moralnych i prawnych sprawia że wzmacniają się one, rozbieżna, że osłabiają się wzajemnie; w zależności od przyjętej koncepcji prawa różnie rozpatruje się związki walidacyjne między normami prawnymi i moralnymi; na poziomie całego systemu prawa sprzeczność z moralnością może doprowadzić do odebrania prawu prawowitości (legitymizacji społ.) i odrzucenia przez znaczną część społeczeństwa.

5. Kultura prawa

Prawo jest to zespół norm wyrażanych w przepisach. Kultura prawna (węższa i szersza)

- znaczenie węższe – wiedza jednostki i grup społecznych o obowiązującym prawie
- znaczenie szersze – to stan prawa, doktryny prawne, instytucje polit.,

ROZDZIAŁ V PRAWO JAKO ZJAWISKO POLITYCZNE

1. Prawo w procesie sprawowania władzy

Prawo jest nieuchronnie zjawiskiem politycznym. Oznacza to, że jest ono wielostronnie uwikłane w procesy sprawowania władzy w wielkich grupach społecznych, a zwłaszcza w państwie.

- prawo jest jednym z podstawowych **instrumentów** sprawowania władzy publicznej,
- prawo jest **ramą** w jakiej poruszają się sprawujący władzę,
- prawo określa **obowiązki i uprawnienia** osób nie sprawujących funkcji władczych,
- prawo wyraża określone **treści aksjologiczne**

l'Etat, der Staat – podstawową strukturą organizującą proces sprawowania władzy jest państwo.

2. Określenie państwa

Państwo – jest organizacją tj. wielką społeczną grupą, sformalizowaną, wyposażoną w organy władzy i opartą na sformalizowanym członkostwie (obywatelstwo).

Naród – wspólnota wszystkich obywateli państwa.

Kulturowe pojęcie narodu – *S.Ossowski*: naród to wielka grupa społeczna zjednoczona przez wspólną kulturę.

Państwo jako organizacja polityczna – scentralizowana i dysponująca przymusem organizacja społeczna zapewnia posiadanie i urzeczywistnianie władzy jednym, ograniczając możliwość jej uzyskania przez innych.

Państwo jako organizacja hierarchiczna – opiera się na działaniu rozbudowanego aparatu władzy państwowej, tworzą go osoby podejmujące decyzje w imieniu wspólnoty.

Państwo jako organizacja przymusowa – społeczność dąży do uporządkowania zachowań ludzi, tworzy więc różne normy, które narzucają jednostkom określone zachowania.

- przymus **skupiony** – mogą go stosować organy państwa,
- przymus **sformalizowany** – ujęty w możliwie ścisłe ramy procedur przewidzianych przez prawo.

Władza państwowa jest prawowita (**legitymowana**) – przemoc przez państwo jest dopuszczalna, a takie same środki podejmowane przez innych uznawane są za przestępstwo.

Terytorialny charakter państwa – każde państwo w sposób konieczny związane jest z określonym obszarem.

Państwo jako organizacja suwerenna – zwierzchność i niezależność władzy państwowej (suwerenność):

- w stosunkach **wewnętrznych** – wobec mieszkańców własnego kraju, oznacza to że tylko władza państwowa ma możliwość stanowienia i zmieniania prawa oraz że jest władzą najwyższą,
- w stosunkach **zewnętrznych** – organizacja państwowa nie podlega władzy innych państw, jest niezawisła, niepodległa,

Faktyczna niezależność państwo – w rzeczywistości nie istnieje w pełnym zakresie, lecz jest w mniejszym lub większym stopniu ograniczona.

3. Związki prawa i państwa

- państwo działając za pośrednictwem swych upoważnionych organów i w przewidzianych ustawowo formach jest głównym, choć nie zawsze jednym, czynnikiem procesu prawotwórstwa,
- tworząc i stosując prawo państwo realizuje swoje funkcje polityczne,
- prawo określa kompetencje, strukturę i tryby działania organów państwa, legitymizuje normatywnie władzę państwa,

- prawo określa status obywateli, ich uprawnienia i obowiązki.

4. Prawo międzynarodowe i prawo wspólnot ponadpaństwowych

Prawo międzynarodowe publiczne – pochodzi od państwa, tyle że nie jednego suwerena, lecz od dwóch lub więcej podmiotów zawierających umowę.

Prawo europejskie – jest słabiej związane z państwami, normy prawne są tworzone przez organy Unii.

5. Instrumentalizacja prawa

Zjawisko to polega na naruszeniu społecznie akceptowanej równowagi między prawem jako środkiem prowadzącym do osiągnięcia konkretnych celów. Historyczne doświadczenia wskazują na to, że na dłuższą metę niszczy je jako skuteczne narzędzie sprawowania władzy: (upadek społecznego prestiżu prawa, wypieranie norm prawnych).

ROZDZIAŁ V

JĘZYK PRAWA

1. Rodzaje wypowiedzi

Zjawisko językowe – zespół wypowiedzi wyznaczających powinne zachowania.

- **wypowiedz opisowa** – zdania w sensie logicznym, stwierdzające pewne fakty, (przekazują informacje o stanach rzeczy lub zdarzeniach),
- **wypowiedz ocenna** – niezależnie od elementów opisu w nich zawartych, pełni przede wszystkim funkcję ekspresywną.

Cechy wypowiedzi:

- ocena zasadnicza samoistna – subiektywizm, „X jest dobry”, „X jest piękny”,
- ocena o charakterze instrumentalnym – wyrażają aprobatę, lub dezaprobatę dla pewnego stanu rzeczy.
- **wypowiedz normatywna** – nie opisuje ona ani nie wartościują rzeczywistości, ale wskazują pewien wzór powinnego zachowania

2. Język prawny i język prawniczy

Język prawny można porównać z językiem którejś z dziedzin techniki, charakteryzuje się on odmiennym nieco, od języka naturalnego słownictwem, osobliwościami gramatycznymi.

Język prawniczy to szczególna postać narodowego języka naturalnego, formułowane są wypowiedzi o prawie obowiązującym i innych zjawiskach prawnych.

ROZDZIAŁ VI

NORMY I PRZEPISY PRAWNE

1. Pojęcie norm postępowania

- wypowiedź, która formułuje skierowane do danej osoby lub osób żądanie albo upoważnienie do określonego zachowania się, może wyrazić (normę postępowania (zachowania) – zachowania które uważane są za uzależnienie woli działającego, a nie są np. zachowaniami odruchowymi).

2. Generalność i abstrakcyjność norm prawnych

Wyróżniamy dwie cechy:

- **reguła generalna** (skierowana do pewnej kategorii adresatów, nie zaś do adresata indywidualnego,
- **reguła abstrakcyjna** (wzór zachowania określony jest przez wskazanie rodzajowych, a nie kiedy konkretnych cech tego zachowania, (wzór zachowania może być **kazuistyczny**, czyli określony w sposób bardzo szczegółowy),

3. Elementy norm prawnych

Norma prawna jest regułą zachowań, która daje odpowiedź na pytanie: kto i w jakich warunkach, jak powinien postępować.

- **hipoteza** – określa adresata normy oraz warunki lub okoliczności, w których adresatowi temu jest coś nakazane czyinić
- **dyspozycja** – określa treść zachowania zakazanego, nakazanego lub dozwolonego, albo treść decyzji, którą należy podjąć w związku z zaistnieniem pewnych faktów.

4. Hipoteza normy prawnej

Wskazuje dwa elementy:

- adresata normy oraz okoliczności, w jakich adresatowi jest nakazane, zakazane lub dozwolone coś czyinić,.

Hipoteza dotyczy elementów **podmiotowych** (gdy hipoteza wskazuje adresata normy oraz jego cechy) i **przedmiotowych** (odnosi się do stanów, zjawisk lub wydarzeń w stosunkach do adresata zewnętrznego) sytuacji, którą ujmuje. Hipoteza może określić cel, sposób, miejsce działania, albo czas.

5. Dyspozycja normy prawnej

Wyznacza treść powinnego zachowania.

a) czyny i czynności konwencjonalne

- **czyny** (faktyczne zachowania psychofizyczne) których przebieg lub następstwo są regulowane przez prawo
- **czynności konwencjonalne**, czyli takie zachowania, którym istniejące normy nadają specyficzne znaczenie, inne niż to, które wynikałoby z psychofizycznego przebiegu tych czynności i ich skutków.
- **czynności prawne**, są to czynności wymagające oświadczenia woli i zmierzające do wywołania określonych skutków prawnych,
- **działania prawne**, czynności konwencjonalne, obejmujące zachowania regulowane przepisami prawa publicznego (np. Konstytucji).

b) kwalifikacja zachowań

- **zachowanie** jest dozwolone lub nakazane, powstrzymanie się od zachowania nakazanego to **zaniechanie**,
- **nakaz** (typ zachowań od którego uchylić się nie można bez narażenia się na niepożądane konsekwencje) bądź (zachowania w określonych okolicznościach),

Zakaz – wskazuje typ zachowań uznane przez normę za niedopuszczalne, a zrealizowanie takiego zachowania – co do zasady – pociąga za sobą negatywne konsekwencje.

Dozwolenie – jest przypadkiem sporów w nauce prawa. Jest to przestrzeń wolna powstała w wyniku ograniczenia zakazami całej strefy faktycznie możliwych zachowań.

6. Obowiązek i uprawnienie

- **obowiązek** – polega na tym, że norma prawna ustanawia dla danego rodzaju adresatów i w danych warunkach nakaz lub zakaz określonego zachowania.
- **uprawnienie** – polega na tym, że norma prawna przewiduje dla adresatów danego rodzaju, w danych warunkach pewną możliwość zachowania się, ale zachowanie to nie jest obowiązkiem adresata.

7. Prawo podmiotowe

Nazywa się zwykle zespół uprawnień służących podmiotowi prawa, prawa podmiotowe mają charakter praw pozytywnych:

- umożliwiają adresatowi prawa wybór między różnymi zachowaniami, pozwalają mu na realizację w danej sferze wolnej woli,
- polegają na zdefiniowaniu przez prawo i konsekwentnej ochronie określonego interesu społecznego.

Prawo przedmiotowe nie jest alternatywą prawa podmiotowego, prawa podmiotowe są formułowane na podstawie prawa w sensie przedmiotowym.

- prawa podmiotowe proste (odpowiadają pojedynczym uprawnieniom),
- prawa podmiotowe złożone (prawo własności, na podstawie którego właścicielowi przysługują różne konkretne uprawnienia),

- prawa podmiotowe skuteczne wobec wszystkich (erga omnes), są skuteczne do każdej osoby bez względu na to czy strony zawarły jakąś umowę, czy nie,
- prawa podmiotowe skuteczne tylko między określonymi osobami, np. między stronami umowy (inter partes),
- majątkowe prawa podmiotowe, takie jak np. własność lub prawo dziedziczenia,
- osobiste prawa majątkowe, np. nietykalność cielesną, prawo ochrony zeznań przez oskarżonego, bądź prawa wyborcze.

8. Kompetencja

- istotą kompetencji jest **upoważnienie przyznane pewnemu podmiotowi** do dokonania określonej doniosłej prawnie czynności konwencjonalnej.

Na kompetencje składają się dwie normy:

- norma która **wskazuje podmiot**, przedmiot i sposób dokonania czynności konwencjonalnej, np. wydania decyzji,
- norma, która **nakłada na inny podmiot obowiązek** zareagowania w określony sposób na dokładną czynność, np. nakazuje podporządkować się wyrokowi sądu.

Kompetencje:

- **rzeczowa** – zakres spraw, co do których organ może podjąć decyzje władcze,
- **miejscowa** – obszar, co do którego organ może podjąć decyzje władcze,
- **hierarchiczna** – zakres spraw, co do których organ może podejmować decyzje władcze ze względu na swoje usytuowanie hierarchiczne organów danego rodzaju,

Prerogatywy – czyli uprawnienia głowy państwa (króla, prezydenta) do podejmowania decyzji, nie podlegających kontrasygnacie premiera lub ministra i przez to wyłączone spod kontroli parlamentu.

9. Normy prawne: reguły i zasady prawne

- normy reguły (wytyczają zachowanie powinno w taki sposób, że adresat może spełnić nałożony na niego obowiązek lub może go naruszyć, jeżeli zachowa się odmiennie, np. kierowca albo przestrzega zakaz przekraczania 50 km/h, albo narusza ów zakaz)
- normy zasady (mogą być przedmiotem uzgadniania na podstawie oceny stanu faktycznego, kompromisu).

10. Sankcja. Rodzaje sankcji prawnych

- prawie pojęcie sankcji dotyczy tylko dolegliwości, jaka spotyka naruszydciela normy,

Wyróżniamy dwa rodzaje:

- językowym, jako treść normy zachowania
- realna, jako społeczny fakt podjęcia określonych kroków dolegliwych wobec podmiotów zachowujących się niezgodnie z wzorami zachowań zawartymi w normach.

Sankcja egzekucyjna – polega bądź na przymusowym wykonaniu tego, co stanowiło niedopełniony obowiązek adresata, bądź na przymusowym unicestwieniu tego co zostało przez adresata uzyskane wbrew zakazowi.

Nieważność bezwzględna – następuje z mocy samego prawa bez potrzeby dokonywania jakichś dalszych czynności.

Nieważność względna – ma miejsce, gdy określona osoba wystąpi zgodnie z prawem z wnioskiem do odpowiedniego organu (np. sądu) o stwierdzenie nieważności.

Sankcja karna – jest to sankcja grożąca za dokonanie czynów zabronionych, polegających na działaniu, rzadziej na zaniechaniu.

Funkcjami karnymi mogą być:

- odpłata, czyli odpowiedź „złem za zło”,
- resocjalizacja przestępcy,
- izolacja przestępcy,

- eliminacja przestępcy ze społeczeństwa na zawsze,

11. Koncepcja budowy normy prawnej

- reguły pierwotne (zawierają nakazy i zakazy określonych zachowań)
- reguły wtórne (reguły orzekania przeciwdziałają nieskuteczności prawa)
- **norma sankcjonowana** (określa adresata i warunki, w jakich jest mu coś nakazane, zakazane lub dozwolone czynić,
- **norma sankcjonująca** (stanowiąca iż w przypadku naruszenia normy sankcjonowanej zostanie zastosowana dolegliwość, której rodzaj i stopień jest wyznaczany w treści tej normy).

12. Przepis prawny. Norma a przepis prawny

Przepisem prawnym jest wypowiedź, jaką „zastajemy” w tekście aktu normatywnego (ustawy itp.). Między **normą prawną, a przepisem prawnym** istnieje więc taka relacja jak między treścią (sensem, znaczeniem) a formą.

13. Rodzaje norm i przepisów prawnych

- **norma bezwzględnie wiążąca**, czyli inaczej norma imperatywna, ustanawia drogą nakazu lub zakazu jeden rodzaj powinnoego zachowania i nie dopuszcza zachowania odmiennego,
- **norma względna wiążąca**, ustanawia pewien wzorzec zachowania do wykorzystania przez adresatów, ale adresaci mogą zachować się w sposób odmienny,
- **przepisy ogólne** (leges generales) – regulują szeroki zakres spraw, obejmują szeroki katalog adresatów, ustanawiają ogólne reguły zachowania,
- **przepisy szczególne** – ustanawiają wyjątki, odrębne uregulowania w stosunku leges generales,

14. Instytucje prawne

- oznacza trwałe formy regulacji prawnych typowych stosunków społecznych.

RODZIAŁ VII

OBOWIĄZYWANIE PRAWA

1. POJĘCIE OBOWIĄZANIA PRAWA

- termin ten jest wieloznaczny, w ujęciu aksjologicznym sprowadza się on do zgodności norm ustanowionych jako prawne podstawowe wartości, lub normy moralne
- realistyczne obowiązywania prawa, zgodność zachowań adresatów norm z tymi normami,
- mamy także do czynienia z pojęciem odwyknienia – jest to zjawisko trwałego niestosowania się do przestrzegania reguł,
- **obowiązywania prawa formalne** – polega ono na uznaniu, że prawo obowiązuje wówczas gdy:
  - zostało właściwie ustanowione,
  - właściwie ogłoszone,
  - nie zostało uchylone przez przepisy,
  - nie zostało uznane za sprzeczne z Konstytucją.

2. Obowiązywanie prawa w przestrzeni i czasie

- do ustalenia czy prawo, dana norma, przepis, akt normatywny, - obowiązuje konieczne jest jego zlokalizowanie w przestrzeni i czasie, prawo obowiązuje na całym terytorium państwa, którego organy je ustanowiły,
- prawo obowiązuje w czasie – istnieje moment początkowy i końcowy obowiązywania normy prawnej,
- w Polsce akty normatywne wchodzi w życie po 14 dniach od daty opublikowania w Dzienniku Ustaw,
- **retroakcja** – czyli działanie prawa wstecz, powinno to być działanie zupełnie wyjątkowe, ponieważ sprzeczne jest z fundamentalną zasadą obowiązującą w Polsce.

SYSTEM PRAWA

1. Pojęcie i rodzaje systemów. Pojęcie systemu prawa

- system to całość złożona z powiązanych ze sobą wedle pewnych zasad elementów.
- a) **Systemy naturalne** – powstają bez intencji człowieka, siłami samej natury,
- b) **Systemy sztuczne** – są dziełem człowieka, powstają wedle przyjętego planu,
- c) **Systemy realne** – składają się z realnie istniejących obiektów, (las, itp.)
- d) **Systemy pojęciowe** (nominalne) – elementami tych systemów są twory kulturowe, wartości, normy, pojęcia abstrakcyjne,

2. Elementy systemu prawa i związki między nimi

Związki treściowe – polegają na:

- istnieniu powiązań logicznych między normami,
- istnieniu wspólnej podstawy aksjologicznej norm należących do systemu,
- jednolitość pojęć języka prawnego, a co najmniej konieczność nadawania terminom używanych w tekstach prawnych tych samych znaczeń,
- wprowadzeniu do tekstów aktów normatywnych licznych przepisów odsyłających.

Związki wynikające z hierarchii norm prowadzących do przyjęcia, że normy stanowione przez organ państwa wyżej usytuowany w hierarchii organów mają wyższą moc obowiązywania.

Związki wynikające z relacji formalnych polegają na tym, że tworzenie norm w procesie stanowienia jest aktem, który będzie skuteczny jedynie wówczas, gdy odbywa się w ramach prawnie określonych kompetencji i procedur.

Konstytucja – ustawy i akty równe ustawie – akty wykonawcze (rozporządzenia) – akty niższego rzędu lub obowiązujące tylko wewnątrz (np. zarządzenia).

3. zróżnicowanie systemu prawa jako efekt procesu historycznego

- **prawo publiczne** (prawo odnoszące się do interesu państwa),
- **prawo prywatne** (dotyczy korzyści poszczególnych jednostek),

a) **systemy prawa kontynentalnego:**

- zasada wyłączności,
- forma ustanowionego prawa jest kodeks,
- prawo pozbawione powinno być luk

b) **system common law:**

- rozbudowana teoria zobowiązań,
- istotną rolę odgrywają sądy,
- nie jest pozbawiony luk, istotną rolę odgrywają kontrakty,

4. Podział prawa na gałęzie

- a) **charakter stosunków społecznych, które prawo reguluje**, wyróżnia się grupę gałęzi prawa publicznego (konstytucje, administracyjne, karne, finansowe) grupa prawa prywatnego (cywilne, handlowe, rodzinne),
- b) **podmiot regulacji** – określenie tego, kogo prawo dotyczy,
- c) **zakres terytorialny regulacji** – prawo o zasięgu ogólnopaństwowym, tworzone przez naczelną i centralne organy państwa (parlament, rząd) prawo o zasięgu lokalnym (prawo miejscowe) tworzone przez miejscowe organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego,

podział według kryterium metody regulacji:

- prawnocywilną,
- prawoadministracyjną,

- prawnokarną,

podstawowe zasady prawa cywilnego:

- zasada równości stron,
- ochrony własności,
- swobody umów,
- ochrony działających w dobrej mierze,
- ochrony praw nabytych,
- ochrony dóbr osobistych

doktryna prawa karnego:

- zasada praworządności, czyli dyrektywa ścisłego przestrzegania nakazów prawa,
- zasada humanizmu, która prowadzi do przyjęcia m.in. zasady subsydiarności prawa karnego wobec innych uregulowań prawnych,
- zasada sądowego wymiaru kary sprawiedliwej,
- zasada interpretowania wątpliwości na korzyść oskarżonego (in dubio pro reo)

prawo międzynarodowe publiczne wyróżnia się tym, że:

- powstaje jako produkt stosunków między suwerennymi państwami,
- prawo międzynarodowe nie posługuje się sankcjami w znaczeniu przyjętym przez prawo wewnątrz krajowe,

5. Zasady niesprzeczności norm i reguły kolizyjne

Teoria prawa wyróżnia trzy rodzaje sprzeczności norm:

- sprzeczności logiczne,
- przeciwieństwa logiczne,
- sprzeczności prakseologiczne

a) sprzeczności logiczne występują w trzech postaciach:

- pierwsza - adresatowi A norma N' w warunkach określonych przez hipotezę tej normy nakazuje czynić to, co norma N'' w tych samych warunkach, temu samemu adresatowi czynić nakazuje,
- adresatowi A norma N' w warunkach określonych przez hipotezę tej normy nakazuje czynić to, co norma N'' w tych samych warunkach, temu samemu adresatowi, sprzeczność pojawia się gdy adresat A nie skorzysta z dozwolenia zawartego w normie N'' i zachowa się w inny sposób do czego ma zgodnie z normą N'' pełne prawo, to znaczy w sposób inny niż nakazany przez normę N',
- trzecia sprzeczność – adresatowi A norma N' w warunkach określonych przez hipotezę tej normy zakazuje czynić to, co norma N'' w tych samych warunkach, temu samemu adresatowi dozwala. Jeżeli więc adresat skorzysta z dozwolenia zawartego w normie N'', to zarazem naruszy zakazy normy N', uniknąć sprzeczności można wówczas, gdy adresat A, zrezygnuje z tego, co mu dozwala czynić norma N''.

b) niezgodności prakseologiczne

- polegają na tym, że zachowanie zgodnie z jedną normą unicestwia całkowicie lub w części skutek zachowania zgodnego z drugą normą (np.: „Zamknij drzwi, jeśli są otwarte”),

reguły kolizyjne można podzielić na trzy rodzaje:

- reguła kolizyjna porządku hierarchicznego – norma wyżej usytuowana w hierarchii norm uchyla normę niższego rzędu,
- reguła kolizyjna porządku czasowego – norma późniejsza uchyla normę wcześniejszą,
- reguła porządku treściowego – norma szczególna uchyla ogólną, - termin „uchylenie” oznacza w przypadku, że norma szczególna wprowadza wyjątek od normy ogólnej, (np. norma A dotyczy zwierząt gospodarczych, norma B koni (w grę wchodzi rejestracja tych zwierząt) to norma B byłaby normą szczegółową w stosunku do normy A. W związku z czym konie powinny być inaczej traktowane niż zwierzęta.

6. Zupełność systemu prawa. Luki w prawie

Luka w prawie – jest jedynie taki brak regulacji, co do którego można racjonalnie twierdzić, że nie jest przez ustawodawcę zamierzony. Innymi słowy, gdyby ustawodawca działał racjonalnie, ten stan rzeczy uregulowałby, tj. zakazał, nakazał, lub dozwolił określone zachowanie, określonym adresatom, w danych warunkach.

Luka w prawie w szczególności może wystąpić wówczas, gdy:

- ustawodawca nie zakończył procesu prawodawczego,
- pomimo zakończenia procesu legislacyjnego nadal nie można ustalić norm regulujących określoną kwestię.

- luki konstrukcyjne,
- luki aksjologiczne (ta w której twierdzimy, że ustawodawca powinien jakiś stan rzeczy uregulować w ogóle lub w określony sposób),
- luki pozorne (mają pozorny charakter),
- luki logiczne (mają one wynikać z istnienia sprzeczności norm)

ROZDZIAŁ IX

TWORZENIE PRAWA

1. Pojęcie źródeł prawa

Tworzenie prawa – działalność, w której pośrednio lub bezpośrednio uczestniczy państwo.

Źródła prawa – (fons – źródło, fontes iuris – źródła prawa, fontes iuris oriundi – źródła pochodzenia prawa),

- **w znaczeniu materialnym** pojęcie źródła prawa rozumiane jest także w głębszym znaczeniu, ma się na uwadze ogół okoliczności o ekonomicznym, kulturowym, politycznym, społecznym, a niekiedy religijnym charakterze),
- **w znaczeniu instytucjonalnym** odnosi się do instytucji, które prawo tworzą lub sankcjonują,
- **źródła poznania prawa** w tym znaczeniu są dokumenty, publikacje, inskrypcje.

2. Sposoby tworzenia prawa w ich historycznym rozwoju

- a) przekształcenie zwyczajów (obyczajów) w prawo – (z prawem zwyczajowym mamy do czynienia, gdy w danej zbiorowości upowszechniło się przekonanie, iż istniejące dotychczas zwyczaje są na tyle dla niej istotne, że powinny być sankcjonowane przez organy władzy publicznej,
- b) kształtowanie prawa na podstawie opinii uczonych jurystów – ten typ prawa znany był cywilizacji rzymskiej, zgodnie ze szczególnymi przywilejami władzy, otrzymały moc wiążącą,
- c) precedensowe orzecznictwo sądowe (judge-made-law) – prawo precedensowe jest rozpowszechnione zwłaszcza w Anglii, Kanadzie, Australii, USA, - tworzenie prawa w drodze precedensowej orzeczeń sądowych zapewnia dostosowanie norm do potrzeb,
- d) stanowienie prawa – prawo stanowione wyparło prawo zwyczajowe, stanowieniem prawa jest aktem świadomym i celowym, jest to sformalizowany akt władzy publicznej (polega to na):
  - oddanie go w ręce kompetentnych organów władzy publicznej,
  - podporządkowanie prawotwórczego działania tych organów,
  - nadanie określonej prawnie formy tym aktom,
  - podaniu do wiadomości publicznej.

Charakter prospektywny – oznacza to iż zwrócone są ku przyszłości, normują sytuację,

Konstytutywność – wyraża się w tym, że wraz z aktem stanowienia, na mocy decyzji kompetentnego organu władzy publicznej, wprowadzone są do systemu prawa lub usuwane zeń normy prawne.

- e) zawieranie umów o charakterze prawotwórczym, - umowa jest aktem dwustronnym, prawo powstające w wyniku zawarcia umowy jest w istocie prawem stanowionym, w drodze porozumienia i układu zawartego pomiędzy zainteresowanymi podmiotami,

3. Stosowanie prawa w państwach współczesnych – zasady ogólne.

Akty normatywne

Ustawodawca – uznaje się za „dającego ustawę” – czyli akty normatywne pochodzące od parlamentu, ale również od każdego twórcy prawa. Sposób stanowienia prawa jest określany wspólnie przez konstytucje państw. Podstawowe zasady stanowienia:

- **określenie w konstytucji**, jakie fakty związane z funkcjonowaniem organów władzy publicznej mają charakter prawotwórczy,
- **przyznanie kompetencji** do stanowienia prawa o najwyższym usytuowaniu w hierarchii i mocy prawnej organom parlamentarnym,
- **organy władzy wykonawczej** (np. rząd, ministrowie) mogą stanowić prawo za zgodą parlamentu, na podstawie uchwalonych przez niego aktów normatywnych,
- jeśli konstytucja to dopuszcza, parlament może przekazać swe uprawnienia ustawodawcze organom wykonawczym,
- wszelkie akty normatywne są podawane w sposób urzędowy w **publicznej wiadomości**,
- istnieje system **kontroli konstytucyjności** aktów normatywnych niższych niż konstytucja,

Prawo inicjatywy ustawodawczej to uprawnienie do wniesienia na obrady parlamentu projektu ustawy. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje z reguły: członkom parlamentu, rządowi, niekiedy głowie państwa. W Polsce należy do: posłów (w liczbie co najmniej 15 oraz komisji sejmowe), Senatu, Rady Ministrów, grupy co najmniej 100tys. obywateli i Prezydenta.

Procedura legislacyjna obejmuje:

- **czytanie projektu** – debaty nad jego treścią,
- **prace nad projektem** – w ramach stałych lub specjalnie powołanych komisji parlamentarnych,
- **głosowania** – o przyjęciu lub odrzuceniu projektu,
- w państwach, których parlamenty mają strukturę dwuizbową, w uchwalaniu ustaw **bierze udział druga izba parlamentu**,
- uchwaloną przez parlament ustawę przedstawia się do podpisu głowie państwa (w niektórych krajach głowa państwa może odmówić złożenia podpisu pod ustawą (**weto** – może być bezwzględne, lub względne),
- podpisana przez głowę ustawa podlega ogłoszeniu w urzędowym dzienniku promulgacyjnym, (**promulgacja** – podpisanie i ogłoszenie aktu normatywnego),
- w wielu krajach ustawy podlegają **kontroli** pod względem ich konstytucyjności,

Akt normatywny – to dokument władzy publicznej zawierający normy prawne regulujące jakiś zespół stosunków społecznych.

4. Budowa aktu normatywnego

Elementy w budowie aktu normatywnego:

- a) **nazwa** rodzajowa aktu normatywnego (ustawa, rozporządzenie),
- b) **data** uchwalenia aktu,
- c) **tytuł** określający jego zakres przedmiotowy,
- d) **preambuł**, czyli uroczysty wstęp, w którym ustawodawca przedstawia motywy wydania aktu normatywnego,
- e) **część ogólna**, w części tej zawarte są definicje legalne,
- f) **część szczegółowa** – zawiera zasadniczą materię aktu normatywnego,
- g) **przepisy przejściowe i końcowe**,
- h) **podpis** złożony zgodnie z wymaganą procedurą.

5. Charakterystyka aktów normatywnych na przykładzie Polski

Akty normatywne w Polsce według art. 87 ust. 1 i art. 93 Konstytucji z 2.4.1997 r., podzielone na dwie grupy:

- te które są źródłami (w sensie formalnym) prawa powszechnie obowiązującego,
- te które są źródłami prawa o charakterze wewnętrznym (tzw. interna),

Na **prawo powszechnie obowiązujące** składają się normy nakładające na podmioty prawa, zwłaszcza na jednostki (obywateli, osoby prawne) ciężary i obowiązki. Formalnymi źródłami prawa są: konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.

Na **prawo o charakterze wewnętrznym** składają się normy obowiązujące jedynie wewnątrz organów władzy publicznej. Formalnymi źródłami prawa wewnętrznego są na przykład uchwały (Rady Ministrów) i zarządzenia takich organów, jak ministrowie i Prezydent RP.

Konstytucja RP przyjęła koncepcję tzw. **zamkniętego katalogu źródeł prawa**, co dotyczy prawa powszechnie obowiązującego i oznacza, że nie jest źródłem takiego prawa, a zatem nie zawiera norm prawnych powszechnie obowiązujących akt, których w katalogu tym nie został wymieniony.

a) Konstytucja (Ustawa Zasadnicza)

- jest tylko jeden akt normatywny o tej nazwie i randze w państwie,
- konstytucja jest aktem o najwyższej mocy obowiązania, fundamentem normatywnym całego systemu prawa,
- uchwalanie nowej, zmiana i uchwalanie dotychczasowej konstytucji odbywa się w wysokim trybie formalnym,
- konstytucja odnosi się do podstawowych zasad ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego państwa.

b) Ustawa

Jest to akt parlamentu, którym może być uregulowana każda kwestia (stan rzeczy, stosunek społeczny) nie będąca przedmiotem regulacji konstytucji.

c) Akty normatywne o randze ustawy

Na mocy noweli sierpniowej z 1926 r. do Konstytucji RP z 1921 r. Prezydent RP mógł, gdy Sejm i Senat były rozwiązane i w razie występującej w tym czasie nagłej konieczności państwowej wydawać rozporządzenia z mocą ustawy.

d) Umowy międzynarodowe i prawo europejskie

Umowę te stanowią źródło prawa często w stosunkach wewnętrznych poszczególnych państw. Dotyczy to umów, które ustanawiają prawa i obowiązki podmiotów działających na terenie państwa zawierającego umowę.

e) Rozporządzenia wykonawcze (Rady Ministrów, Prezesa Rady Ministrów, Prezydenta RP, KRRiT)

6. Polityka prawa. Racjonalność w tworzeniu prawa

Polityka prawna nie wyjaśnia zjawisk prawnych, ale ma prowadzić przede wszystkim do znalezienia empirycznie sprawdzonych i skutecznych środków osiągnięcia zamierzonych celów etycznych lub politycznych.

Idea racjonalności ustawodawcy (polega na):

- przyjęciu założenia, że wiedza, szczególnie naukowa, jest w stanie dostarczyć nam dostatecznie wiele informacji o świecie, aby móc przewidywać skutki własnych działań,
- wyznaczaniu adekwatnych środków prowadzących do osiągnięcia wyznaczonych celów,
- kierowaniu się spójnym systemem wartości,

Racjonalne prawoznawstwo (powinno być podporządkowane następującym założeniom):

- cele regulacji prawnej powinny być, w świetle wiedzy o rzeczywistości, możliwe do osiągnięcia, a koszt osiągnięcia tych celów nie powinien przekraczać ich wartości.

WYKŁADNIA PRAWA

1. Pojęcie wykładni prawa

Termin „wykładnia”, inaczej „interpretacja prawa”, oznacza proces ustalania właściwego znaczenia przepisów prawnych albo produktu czynności określonej wyżej.

- a) wykładni dokonuje się tylko o tyle, o ile wymagają tego niejasności tekstu,
- b) wykładni dokonuje się w każdym przypadku ustalenia normy prawnej,

potrzeba przeprowadzenia wykładni prawa wynika z:

- nieuniknionych, naturalnych niejednoznaczności języka naturalnego i języka prawnego,
- błędów popełnianych przez ustawodawcę, który nie zawsze w sposób precyzyjny posługuje się językiem prawnym,
- zamierzone i świadome wprowadzenie przez ustawodawcę niejednoznaczności i nieostrości normatywnych,

2. Teorie wykładni prawa

- a) **teoria wykładni statycznej** – zakłada ona, że wraz z ustanowieniem przepisu ustawodawca nadaje mu określone znaczenie. Nie powinno się tego znaczenia w sposób swobodny modyfikować. Należy ustalić autentyczne preferencje aksjologiczne, wiedzę, cele itp. (**wykładnia subiektywna**). Pojęcie tej teorii zapewnia stabilność prawa,
- b) **teoria wykładni dynamicznej** – znaczenie przepisów prawnych nie powinno być wiązane wyłącznie z wolą ustawodawcy historycznego, ponieważ prowadziłoby to, wbrew naturalnej dynamice procesów społecznych. Wykładnia dynamiczna niekiedy jest nazywana **wykładnią obiektywną**, gdyż ma zmierzać do ustalenia obowiązków i uprawnień adresatów prawa, jakie są przewidziane przez prawo tu i teraz obowiązujące, a nie jakie uznawał za właściwe ustawodawca sprzed lat,
- c) **teoria wykładni „aktualnego ustawodawcy”** – jest ona pewną modyfikacją wykładni dynamicznej i ma łagodzić jej niedogodności. Odpowiada na zarzut, że jednoznaczne przyjęcie teorii wykładni dynamicznej doprowadziłoby do nadmiernych dowolności interpretacyjnych. Współczesna polska nauka prawa skłania się raczej ku teorii wykładni „aktualnego ustawodawcy” lub wykładni dynamicznej (obiektywnej), choć w komentarzach do kodeksów znajdują się argumenty o charakterze wykładni statycznej (subiektywnej).

3. Założenie racjonalności ustawodawcy

Racjonalność prawodawcy jest ideałem, wytyczną postępowania, wskazówką adresową do legislatora (przyjmuje się racjonalność ustawodawcy jako założenie). Założenie o racjonalności twórcy dzieła kulturowego jest przyjęte powszechnie w całej humanistyce jako punkt wyjścia dla interpretacji sensu. Podstawą interpretacji humanistycznej są następujące założenia:

- dzieło kulturowe (literackie, artystyczne, naukowe) jest kreacją człowieka, którym interpretator dzieli podstawowe właściwości fizyczne i duchowe,
- twórca (twórcy) dzieła jest istotą racjonalną, tj. dokonuje wyboru celów i adekwatnych do ich osiągnięcia środków,
- rekonstrukcja przez interpretatora tej wiedzy i systemu wartości pozwala zrozumieć sens dzieła kulturowego, będącego przedmiotem dociekań.

4. Rodzaje wykładni praw

- a) pierwszą typologią jest **zróznicowanie wykładni ze względu na podmiot jej dokonujący**:
  - wykładnia autentyczna – dokonywana jest ona przez podmiot, który przepis ustanowił, ten kto stanowi przepis, może określić jego znaczenie,
  - wykładnia legalna – dokonywana jest przez upoważniony do tego organ państwa. W stosunku do ustaw, upoważnienie konstytucyjne do dokonywania ogólnej wykładni legalnej miała w latach 1952-1989 Rada Państwa PRL, 1989-1997 Trybunał Konstytucyjny, obecnie w Polsce nie ma organu, który mógłby dokonywać takiej wykładni,
  - wykładnia operatywna – znana też wykładnią organów stosujących prawo. Takiej wykładni mogą dokonywać wszystkie organy władzy publicznej. Wykładnia ta wiąże organ jej dokonujący i podmioty, wobec których prawo jest stosowane,

- wykładnia doktrynalna – każdy może dokonywać prywatnie wykładni prawa na swój użytek. Nie ma ono dla nikogo mocy wiążącej. Wykładnia doktrynalna jest w istocie wykładnią prywatną tyle, że przeprowadzaną przez prawników (naukowców, wybitnych praktyków).
- b) **wykładnia prawa może być także zróżnicowana ze względu na sposób dokonywania wykładni.** Występują tu następujące rodzaje wykładni:
  - wykładnia językowa (językowo – logiczna) polega na dokonywaniu interpretacji przepisów prawnych przy wykorzystaniu reguł znaczeniowych i konstrukcyjnych języka prawnego i naturalnego,
  - wykładnia systemowa – polega ona na ustalaniu rzeczywistego znaczenia przepisów ze względu na ich usytuowanie w systematyce wewnętrznej aktu normatywnego, w całej gałęzi prawa, a także ze względu na zasady systemu prawa lub zasady danej gałęzi prawa,
  - wykładnia funkcjonalna (celowościowa, teleologiczna) – jej istota wyraża się w ustalaniu znaczenia przepisu zgodnie z celem, jaki chciał osiągnąć ustawodawca stanowiąc ten przepis, gałąź prawa lub cały system prawa,
  - wykładnia porównawcza (w układzie synchronicznym i diachronicznym) – polega ona na ustalaniu znaczenia przepisów przez porównanie ich z innymi, podobnymi przepisami o ustalonym znaczeniu i wyciąganiu stąd wniosków co do znaczenia przepisów interpretowanych,
- c) Trzecim **kryterium zróżnicowania rodzajów wykładni są wyniki (zakres) wykładni.** W ten sposób mamy do czynienia z:
  - wykładnią literalną (dosłowną, ścisłą) – występuje ona wtedy, gdy spośród różnych znaczeń uzyskanych za pomocą odmiennych rodzajów wykładni wybierzemy to, które zostało ustalone dzięki zastosowaniu reguł znaczeniowych i konstrukcyjnych języka,
  - wykładnią rozszerzającą – wykładnia ta polega na porównaniu wyniku wykładni językowej oraz wykładni systemowej lub celowościowej i przyjęciu szerszego znaczenia przepisu niż wynikałoby z interpretacji językowej,
  - wykładnią zwężającą – wykładnia ta przyjmuje wyższe rozumienie przepisu, niż wynikałoby to z wykładni literalnej.

5. Reguły interpretacyjne i inferencyjne. Topiki prawnicze

Zastosowanie reguł interpretacyjnych pozwala ustalić „właściwe” znaczenie przepisów prawnych. Innymi słowy, reguły interpretacyjne należą do zespołu reguł „przekładu” przepisów na normy prawne. Oto najczęściej wykorzystywane reguły interpretacyjne językowej wykładni prawa:

- do tekstu przepisu niczego nie wolno dodawać ani niczego odejmować (słów, znaków interpunkcyjnych),
- zwrotom języka prawnego nie należy, bez wyraźnego powodu, nadawać innego znaczenia niż to, które zwroty mają na gruncie języka naturalnego,
- zwroty (terminy) jednobrzmiące użyte w tekście aktu normatywnego należy rozumieć jednolicie,
- zwrotów (terminów) brzmiących odmiennie nie należy rozumieć jednolicie, lecz odmiennie,
- wyjątków od reguł ogólnych (*leges speciales*) nie wolno interpretować rozszerzająco (*exceptiones non sunt extendendae*).

Oprócz poszczególnych sposobów wykładni i reguł interpretacyjnych stosuje się dwa dodatkowe typy środków argumentacyjnych:

- a) reguły wnioskowań prawniczych zwane też regułami inferencyjnymi, oraz
- b) argumenty wypracowane przez kulturę prawniczą zwane topikami prawniczymi,

Reguły inferencyjne – są to logiczne lub quasi – logiczne reguły wnioskowań akceptowane i szeroko wykorzystywane w odniesieniu do prawa stanowionego.

- a) jeśli ktoś jest uprawniony do czynienia czegoś „więcej”, uprawniony jest też do czynienia czegoś „mniej”. Jest to rozumowanie zwane **argumentum a fortiori** (z silniejszego) w odmianie **a maiori od minus** (z większego na mniejsze)
- b) jeżeli komuś jest zakazane czynić coś „mniej”, tym bardziej zakazane jest mu czynić coś „więcej”. Jest to rozumowanie **a fortiori** w odmianie **a minori ad ad maius** (z mniejszego na większe)

- c) jeśli kogoś, i tylko jego, dotyczy jakiś zakaz lub nakaz zachowania lub gdy zachowanie powinno nastąpić w pewnych warunkach, to innych podmiotów lub w innych warunkach normy zakaz lub nakaz nie dotyczy, **a contario (argumentum a contario**, rozumowania z przeciwieństwa)
- d) do reguł inferencyjnych zaliczyć też można **wnioskowania przez analogię (per analogiam**, zwane też **argumentu a simili** – wnioskowanie z podobieństwa), które znajduje zastosowanie przy usuwaniu luk w prawie. Istnieją dwie postaci analogii:
- analogia z ustawy (**analogia legis**) polega na zastosowaniu do stanu rzeczy nieuregulowanego (luka) regulacji dotyczącej stanu rzeczy podobnego do objętego luką,
  - analogia z prawa (**analogia iuris**) polega na sformułowaniu nowej normy, która uregulowałaby lukę w procesie stanowienia prawa i na podstawie domniemych preferencji aksjologicznych ustawodawcy.
- e) **wnioskowanie „z celu na środki”** opiera się na potoczny rozumowaniu że „cel uświęca środki” – zakaz posługiwania się środkami moralnie nagannymi lub prawnie niedopuszczalnymi, wykorzystuje się je w procesie wykładni prawa,
- topiki prawnicze** – miejsca gdzie spotykali się prawnicy w sensie intelektualnym.

ROZDZIAŁ XI

PRZESTRZEGANIE I STOSOWANIE PRAWA

1. Pojęcie przestrzegania i stosowania prawa

Przestrzeganie prawa jest zachowaniem adresata normy prawnej zgodnym z treścią dyspozycji tej normy w warunkach określonych w jej hipotezie. Przestrzeganie prawa jest obowiązkiem wszystkich adresatów norm – pierwotnych i wtórnych, to znaczy osób fizycznych i prawnych, rozmaitych jednostek organizacyjnych.

Nieprzestrzeganie prawa może polegać na:

- zachowaniu *contra legem*, zwykle zwanym naruszeniem prawa lub złamaniem prawa,
- zachowaniu *praeter legem* (obok praw) co stanowi często przypadek zwany nadużyciem prawa podmiotowego, albo omijaniem prawa lub obejściem prawa,

Zachowania *contra legem* – polegają na działaniu lub zaniechaniu niezgodnym z treścią dyspozycji normy bezwzględnie wiążącej w warunkach określonych jej hipotezę.

Obywatelskie nieposłuszeństwo – ma odmienne cechy. Nie polega ono na ukrywaniu zachowań niezgodnych z prawem, ale na ich publicznym manifestowaniu.

Omijanie prawa – polega na osiągnięciu celu zabronionego przez jedną normę w taki sposób, że adresat podejmuje zachowanie, które pozornie stanowi przypadek zastosowania innej normy, a nie normy obchodzonej.

2. Ideologia stosowania prawa

Ideologia decyzji związanej – decyzje zapadające w procesie stosowania prawa powinny być całkowicie zdeterminowane treścią norm prawnych. Same normy nie podlegają ocenie, a przynajmniej ocena ta, nawet jeśli wypaść by miała negatywnie, nie może wpłynąć na treść decyzji.

Ideologia decyzji swobodnej – wyraża się w przekonaniu, że wartościami naczelnymi w procesie stosowania prawa powinny być: celowość, skuteczność, sprawiedliwość. Wartości te – jakkolwiek bywają różnie rozumiane, a przy próbie realizacji mogą okazać się trudne do równoczesnego urzeczywistnienia – muszą być podstawą oceny obowiązującego prawa.

3. Proces stosowania prawa i jego etapy

Stosowanie prawa jest działaniem, a więc **procesem decyzyjnym**, w którym wyróżnić można następujące stadia:

- wstępne ustalenie prawdopodobieństwa wystąpienia faktu mającego znaczenie prawne,
- udowodnienie zaistnienia faktu,

- ustalenie norm obowiązujących,
  - subsumcja i podjęcie decyzji,
  - wykonanie decyzji,
- a) **Wstępne ustalenie prawdopodobieństwa pojawienia się faktu**, z którym obowiązujące normy wiążą określone skutki prawne, rozpoczyna proces stosowania prawa. (np. uzyskanie przez policję wiadomości, że z sejfów zniknęły pieniądze).
  - b) **Drugim etapem jest ustalenie zaistnienia faktu**, z którym obowiązujące normy wiążą określone skutki prawne. Udowodnienie faktu dokonuje się w trakcie postępowania dowodowego stanowiącego część procesu stosowania prawa:
    - rozstrzygnięcie co do ciężaru dowodu, (wyraża art. 6 KC ,domniemanie niewinności)
    - rodzaje dowodów dopuszczalnych w postępowaniu, (organ ten kieruje się doświadczeniem życiowym oraz swą wiedzą)
    - sposób ich oceny przez organ stosujący prawo, (formalna teoria dowodowa, przyjmuje iż istnieją dowody bardziej i mniej wiarygodne)
    - cele postępowania dowodowego, (domniemanie faktyczne, organ może ale nie musi wyciągać wniosków co do zaistniałego faktu).
  - c) **Ustalenie treści obowiązującej normy prawnej** (norm) określających skutki prawne zaistnienia faktu, na czynność tę składa się:
    - ustalenie, czy organ stosujący prawo musi podjąć decyzję walidacyjną,
    - wyprowadzenie normy z przepisów, (rozumowanie interferencyjne)
  - d) **(Podciągnięcie faktu pod normę, subsumcja)**, polega to na stwierdzeniu, iż udowodniony jednostkowy fakt należy do tej ogólnej kategorii faktów, do której odnosi się dana norma generalna i abstrakcyjna.
  - e) **Wykonanie podjętej decyzji** – może być ono przekazane przez organ decydujący (np. sąd) innym organom publicznym (np. komornikowi, władzom więziennym) .

4. Stanowienie a stosowanie prawa

Stanowienie prawa jest w istocie pewnym szczegółowym przypadkiem stosowania prawa – norm kompetencyjnych i procedury prawodawczej, podstawowa różnica tkwi w tym, że w wyniku stanowienia powstają normy generalne i abstrakcyjne, w wyniku zaś stosowania podejmowane są decyzje władcze o charakterze indywidualnym i konkretnym.

5. Znajomość prawa a jego przestrzeganie

Aby prawo było przestrzegane, musi być adresatom znane. W Polsce wszystkie akty prawa powszechnie obowiązującego muszą być ogłaszane. Wśród najważniejszych są następujące:

- prawo stanowione ulega bezustannym modyfikacjom,
- prawo w naszych czasach jest niezwykle wyspecjalizowane,
- liczba obowiązujących aktów normatywnych jest dziś w każdym państwie ogromna,
- urzędowe dzienniki publikowane są wydawnictwami stosunkowo trudno dostępnymi, a ponadto dosyć kosztownymi,
- głównym źródłem wiedzy o prawie są w naszych czasach środki masowego przekazu.

6. Skuteczność prawa

Prawo, które nie jest przestrzegane nie może być skuteczne, ale sam fakt nieprzestrzegania nie świadczy o jego nieskuteczności.

- gdy powiadamy iż prawo jest traktowane jako środek do jakiegoś celu (**skuteczność finistyczna**),
- skuteczność sprowadzamy do samego faktu podporządkowania się adresatów (**skuteczność behawioralna**),
- (**aksjologiczna skuteczność**) polega na tym, że adresaci akceptują i internalizują wartości, które u podstaw ustanowionych przez prawodawcę norm prawnych.

ROZDZIAŁ XII

STOSUNKI PRAWNE

1. Pojęcie stosunku prawnego

Stosunki prawne są jednym z rodzajów stosunków społecznych, czyli takich relacji między przynajmniej dwiema osobami, w których zachowania jednej strony wywołuje reakcję innej strony i podlegają kontroli norm społecznych (np. prawnych, moralnych, obyczajowych)

2. Powstanie, zmiana i ustanie stosunku prawnego

Stosunki prawne powstają, ulegają zmianie i wygasają w wyniku zaistnienia wydarzeń zwanych **faktami prawnymi**.

Zdarzeniami w języku prawniczym określa się wydarzenia niezależne od woli ludzkiej, wynikającej często z działania siły przyrody.

Natomiast **zachowania** są to wydarzenia zależne od ludzkiej woli. Dzielą się ona na czyny i czynności konwencjonalne. Czyny występują w postaci:

- **czynów zgodnych z prawem** (nakazanych – np. stawienie się na pobór wojskowy),
- **czynów niedozwolonych** (przestępstwa, wykroczenia itp.)

Z kolei czynności konwencjonalnych należy wyróżnić w szczególności:

- **czynności władcze** organów władzy publicznej, związane ze stosowaniem prawa (wyroki sądowe)
- **czynności władcze** organów władzy publicznej związane ze stanowieniem prawa (uchwalanie ustaw przez Sejm),
- **czynności prawne** wymagające oświadczenia woli zamierzające do wywołania skutków prawnych podejmowane przez osoby fizyczne lub prawne. (w zakresie węższym – prawo cywilne, w zakresie szerszym – prawo np. administracyjne, finansowe).

3. Podmioty stosunku prawnego

Stosunek prawny jest zjawiskiem złożonym, można w nim wyróżnić następujące elementy konstytutywne:

- **podmioty stosunku prawnego** – podmiotami są osoby, które w nim występują jako uprawnione lub zobowiązane do określonego zachowania się względem innych osób, będącymi uczestnikami tego samego stosunku prawnego.
- **w prawie konstytucyjnym** – podmiotami stosunków prawnych może być np. państwo, reprezentowane przez organ władzy publicznej np. Sejm, Radę Ministrów. Podmiotem prawa jest też naród jako zbiorowość wszystkich obywateli, bądź jako wspólnoty etniczne.
- **w prawie administracyjnym** – stronami są także instytucje określone szczegółowymi przepisami: banki, przedsiębiorstwa, rozmaite jednostki organizacyjne
- **w prawie karnym** – podstawowym podmiotem jest państwo reprezentowane przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości (prokurator, sąd) oraz są sprawcy czynów.
- **w prawie cywilnym** – wyodrębnia się osoby fizyczne i osoby prawne,
- **Osobą fizyczną** – jest każdy człowiek od chwili urodzenia aż do śmierci, każda osoba ma zdolność prawną, tj. uczestnictwa, jako podmiot, w stosunkach prawnych. Osobie fizycznej przysługuje również **zdolność do czynności prawnych** zdolność do składania oświadczeń woli ze skutkiem prawnym w postaci nawiązania, zmiany bądź wygaśnięcia stosunku prawnego. (warunki: wiek – 18 lat w Polsce, nieutrącenia zdolności do czynności prawnych w następstwie ubezwłasnowolnienia)
- **Osoba prawna** – jest tworem organizacyjnym powstałym na podstawie i zgodnie z postanowieniami kodeksu cywilnego lub innych przepisów szczególnych i zwykle dysponującym pewnym majątkiem. **Wyróżniamy dwa rodzaje osób prawnych:** - **zrzeszenia** (korporacje, kongregacje), - **zakłady** (przedsiębiorstwa, spółki). Osoby prawne powstają w różnych trybach: **a) rejestrowy** (osoba prawna jest powołana z inicjatywy założycieli) **b) trybem ustawowym** (erekcyjnym, w drodze ustawy tworzona jest pewna instytucja, a przepisy tej ustawy nadają jednocześnie osobowość prawną), **c) notyfikacja** (powiadomienie odpowiednich władz).

4. Przedmiot i treść stosunku prawnego

- może być określone zachowanie (np. naprawa samochodu zlecona warsztatowi). Przedmiotem stosunku bywają też prawa np. osobiste,
- na treść stosunku prawnego składają się uprawnienia i obowiązki jego podmiotów (np. sprzedający samochód musi dostarczyć kupującemu w dobrym stanie technicznym i bez wad prawnych).

5. Rodzaje stosunków prawnych

Stosunki prawne wyróżniamy ze względu na: **metodę regulacji prawnej**,

- stosunki cywilnoprawne, cechami tych stosunków są:
  - a) strony tych stosunków są równoprawne,
  - b) nawiązanie stosunków jest często dobrowolne,
  - c) przedmiot i treść stosunków są, z wyłączeniem sytuacji,
  - d) sankcjami, jakie grożą w przypadku naruszenia uprawnień lub niewykonania obowiązków z zakresu prawa cywilnego są: sankcja nieważności czynności prawnej lub sankcja egzekucyjna
- stosunki prawoadministracyjne:
  - a) strony tych stosunków są równorzędne,
  - b) zawiązanie stosunku prawnego może nie być dobrowolne dla jednej strony, a nawet obu jego stron,
  - c) przedmiot i treść stosunku są to reguły określone mocą norm iuris cogentis, a zatem nie mogą być dowolnie ustalone przez strony,
  - d) sankcjami może być sankcja egzekucyjna, bądź karna
- stosunki prawnokarne:
  - a) nawiązywane są w wyniku popełnienia przez indywidualnego sprawcę czynu zabronionego przez ustawę karną,
  - b) stroną tego stosunku jest państwo działające za pośrednictwem kompetentnych organów,
  - c) sankcje mają charakter karny, a posiłkowe – egzekucyjny

Podział ze względu na liczbę podmiotów:

- stosunki prawne dwustronne (między kupującym, sprzedającym),
- stosunki prawne wielostronne (spółka, spółdzielnia),

Podział ze względu na „stopień aktualizacji”

- stosunki dwustronnie zindywidualizowane (imię, nazwisko, nazwa własna)
- stosunki jednostronnie zindywidualizowane (tylko jedna strona może być wskazana co do tożsamości)
- stosunki obustronnie niezindywidualizowane (abstrakcyjne) żaden podmiot nie jest znany.

Z aktualizacją treściową możemy mieć do czynienia wtedy, gdy ze względu zaistnienie pewnych zdarzeń prawnych treść stosunku, czyli prawa i obowiązki, ulegają zmianie.

ROZDZIAŁ XIV

SPRAWIEDLIWOŚĆ I RZĄDY PRAWA

1. Idea sprawiedliwości i jej znaczenie w procesie stanowienia i stosowania prawa

Sprawiedliwość jest wartością ściśle związaną z prawem: równość wobec prawa i równości w prawie, pewność prawa, bezpieczeństwo prawne, wolność pod rządami prawa.

Cnota doskonałości – aby żyć uczciwie, nikogo nie krzywdzić, każdemu oddawać co jego

Sprawiedliwość wyrównawcza – dotycząca „opłaty” za dobro i świadczenia otrzymane od innych oraz zło, które inni wyrządzają.

Sprawiedliwość rozdzielcza – (dystrybutywna) odnosi się do dzielenia ciężarów lub nagród między zobowiązanych lub zasłużonych.

Sprawiedliwość:

- jako dobra etycznego
- jako zasada regulująca wymianę dóbr albo przydzielenie dóbr i ciężarów,

* Materialna koncepcja sprawiedliwości:

- „każdemu według jego dzieł”
- „każdemu według jego zasług”
- „każdemu według jego potrzeb”
- „każdemu według jego pozycji”

- „każdemu to samo”
- każdemu według tego, co przyznaje mu prawo”

* Formalna koncepcja sprawiedliwości

- „zasada zasad”, zasada konsekwencji, zasada sprawiedliwości statycznej, (rozumie się właściwość postępowania (postawy) polegającej na równym traktowaniu podmiotów znajdujących się w jednakowej sytuacji lub noszących jednakowe cechy,

Sprawiedliwość proceduralna – tj. o uczciwym i równym wobec wszystkich zainteresowanych posługiwaniu się procedurami decyzyjnymi prowadzącymi do stosowania prawa.

2. Państwo prawne

Idea państwa prawnego (rządów prawa) – sprawiedliwość jako wartość niezależna od wolności, idea państwa prawnego ma wskazywać jeden ze sposobów zapewniania wolności człowieka w społeczeństwie. – myśliciele czasów Oświecenia

Praworządność i państwo praworządne – praworządność jako stan faktyczny – tymi pojęciami posługiwano się w okresie 1945-89.

Państwo prawne:

- idea państwa prawnego dotyczy działań państwa, a nieco szerzej wszystkich instytucji sprawujących władzę publiczną w państwie,
- państwem prawnym może być takie państwo, w którym prawo określa granice władzy publicznej, zadania, kompetencje i tryb działania jej organów,
- nie każde naruszenia prawa przez państwo jest równoznaczne z brakiem praworządności.

Koncepcje w państwie prawnym dzielimy na:

- porządku prawnego akcentującego wartości formalne związane ze sposobem stanowienia i stosowania prawa (**koncepcja praworządności formalnej**),
- porządku prawnego, dla którego fundamentalne znaczenie mają wartości materialne (**koncepcja praworządności materialnej**)

wewnętrzne moralności prawa według Fullera:

- prawo jest dostatecznie ogólne (generalne), aby być bezstronnym arbitrem, a nie zaś „kapryśnym władcą”,
- prawo jest należycie ogłaszane (jest jawne),
- prawo unika sprzeczności norm,
- prawo nie domaga się od adresatów rzeczy niemożliwych i nie naraża ich przez to na popadnięcie w konflikt między poczuciem obowiązku posłuchu wobec prawa a niemożnością realizacji tego, czego się ono domaga,
- prawo jest względnie trwałe w czasie,

3. Gwarancja państwa prawnego

- a) **gwarancja materialna** – zorganizowanie życia społecznego, ekonomicznego, politycznego w państwie, który uczyni naruszenie prawa przez państwo mało prawdopodobny lub zminimalizuje jego zasięg.
- b) **Gwarancja formalna** (instytucjonalna) – wyrażają się one w istnieniu prawem określonych mechanizmów kontroli nad przestrzeganiem prawa przez państwo:
  - gwarancja ustrojowa (związane z cechami ustroju państwa, np. 3 podział władzy),
  - gwarancja legislacyjna (związane ze sposobem tworzenia prawa i z formalnymi cechami samego prawa),
  - gwarancja proceduralna (związana ze stosowaniem prawa)

4. Demokratyczne państwo prawne

Idea państwa prawnego (rządów prawa) jest dziś uznana w Polsce za fundamentalną zasadę ustrojową, w przepisach Konstytucji RP z 2.4.1997 r. zawarta została zasada: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym”.

Przyjmując zasadę „demokratycznego państwa prawnego”, akceptujemy również jej związek z ideą demokracji. Nieznane są bowiem przypadki realizacji idei państwa prawnego w krajach o ustroju totalitarnym lub autorytarnym.